MALEISCH MATA.

DOOR

Dr. PH. S. VAN RONKEL.

Op bl. 9 van deel CI van deze *Bijdragen* staat: „Apabila seseorang meninggal' doenia maka mata simati sebelah kiri tinggal dikoeboeran djadi sétan dan mata sebelah kanan hidoep kembali mendjadi manoe-sia....”, wat wij vertaalden met (bl. 34): Bij het sterven blijft iemands linkeroog in het graf en wordt een geest, en wordt het rechteroog wederom mensch....”

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen en Dr. H. F. Tillema maakten er mij opmerkzaam op: dat die vertaling niet juist was. Aan beide heeren mijn dank!¹⁾

In deel III van N. Adriani's *Verspreide Geschriften* op bl. 181, lezen wij: „Wanneer Dr. N. (A. W. Nieuwenhuis), wiens werk *Quer durch Borneo* door hem met medewerking zijne echtgenoot Dr. M. Nieuwenhuis, geb. Von Uexküll Guldenbandt dat Adriani op bl. 176—199 aankondigde) op bl. 103 zegt, dat de Bahaoe's aan menschen, huisdieren en de drie soorten van wilde dieren met welke zij het meest in aanraking komen, twee, aan de overige wilde dieren en planten ééne ziel toekennen, dan wil dat eenvoudig zeggen dat de eerstgenoemden na hun dood nog voortbestaan, de laatsten niet meer. *Bruwa* (waarsch. van den stam *rua* „twee”) d.i. levenskracht, zielestof, heeft alles wat bestaat; deze bestaanskracht wordt, zooals de benaming aanduidt, als een duplicaat gedacht; als het voorwerp waarin zij zetelt vergaat, verdwijnt ook zij; het is dus niet juist deze *bruwa* „ziel” te noemen.

¹⁾ Op bl. 101 dier aflevering leze men r. 13, Seiten haben, op bl. 101 r. 11 v. o. Radja i. pl. v. Randja, en r. 3 v. o. codices, en sie, r. 1 v. o. van; op bl. 103 r. 15 v. b. ein, en op bl. 106 r. 5 v. b. 1927 (in pl. v. 1937). en voege men bij achter aanvaarden (in het Arabisch en den Islam van Van Vollenhoven overgenomen, spoedig daarna ook in het Atjèhsch). Op bl. 119 r. 9 v. o. leze men: catalogus: op bl. 121 is na r. 9 v. b. deze regel uitgevallen: uitvoeriger en in rijmend prosa gesteld. Dit geldt ook van het eigen; op bl. 125 medio leze men *tembaga* en koepel, op bl. 127 r. 9 *hādzihimā* en in r. 12 v. o. plaatse men vóór alweer een (.

Eerder kan men met dien naam de *ton luwa*¹⁾ aanduiden.

Dit is dus de individualiteit van een gestorven mensch of dier (voor zoover het laatste een *ton luwa* heeft); zij vormt zich eerst na den dood, want men heeft geen *bruwa* en *ton luwa* tegelijk. De *bruwa* is de onpersoonlijke zielestof, het „dubbelgaande zijn”, dat door den dood van den bezitter weer vrijkomt en andere lichamen kan bezielen. Doch de Bahaoe's gelooven ook dat de *ton luwa* zich kan belichamen in herten- of apengedaante, waarom zij deze dieren dan ook niet gaarne eten. In zulk een geval is het dan ook de *ton luwa* die zich van een lichaam bedient, daar zij een persoonlijk bestaan heeft; door het dier te eten waarin zij zich heeft belichaamd, neemt men de *ton luwa* niet tot zich, maar maakt zich die tot vijand. Maar de *bruwa* van iets dat men eet, neemt men tot zich en versterkt daarmee zijne eigene²⁾”.

Tot zoover Adriani.

Nog even moeten wij vermelden wat Nieuwenhuis schreef, o.c. dl. I, bl. 103: „Alle Leiden, von Angstgefühlen und quälenden Träumen an bis zu Missgeschicken und Krankheiten, schreibt der Bahau dem Umstande zu, dass ein Teil seiner Persönlichkeit zeitweise seinen Körper verlässt; er nennt diesen nur locker mit seinem Körper verbundenen Teil: *bruwa* (malaiisch: *mata kanan* = rechtes Auge). Einen zweiten Teil seiner Persönlichkeit der Zeitlebens mit seinem Körper verbunden bleibt, nennt der Bahau: *ton luwa* (malaiisch: *mata kiba* = linkes Auge). Diese beiden geistigen Teile des Bahau, seine beiden Seelen, spielen sowohl in seinem Leben als nach seinem Tode eine wichtige Rolle”.

Bij het woord *mata* willen wij een oogenblik stilstaan. Als men de wortelverwantschapstheorie, in casu *Vta*, aanneemt, vindt men in het Maleisch geen parallelen, immers *kita* en andere woorden zijn uitgesloten, maar o.a. in het Atjèhsch *mita* = zoeken. Toba-Bataksch

¹⁾ Wellicht is *ton luwa* samengesteld uit *to*, voornaamwoord *n* en *luwa*, dat ook met *wa* „twee” identisch kan zijn; ongeveer dus „de tweede mensch”, de alter ego. Indien *bruwa* en *ton luwa* dus ongeveer gelijk van beteekenis zijn, bewijst dat te meer, dat zij bij een mensch of dier niet tegelijk kunnen voorkomen.

²⁾ Opmerkenswaardig zijn de Maleische benamingen *meta kanan* voor *bruwa* en *mata kiba* voor *ton luwa*. Bij de Olo Ngadjoe heet de *bruwa*: *hambarnan*, de *ton luwa*: *lian*. Dit laatste woord is het Barée *lio*. Tontembaansch *gio* „gedaante, uiterlijk”. Dit is dus ook in de Mal. benamingen de beteekenis van *mata*. De Maleiers kennen, als Mohammedanen, ook aan de *bruwa* individualiteit toe. Doch van animistisch standpunt kan men de *bruwa* geen *mata* noemen, daar in dit verband aan laatstgenoemd woord het denkbeeld „persoon” is verbonden.

mornida = zien, eig. *mor-ni-ida*, met medialiseering der intervocalische tenuis T. Voor zien-zoeken vindt een aardige parallel in Toba-Bataksch *rijor* = Maleisch *li[h]at* (R = L, de schrijfwijze met h is kunstmatig, evenals in *pahit e.a.*, de wisseling van eind-R en eind-T is bekend).

Over *mata* schreef C. Spat een artikel, in het *Koloniaal Tijdschrift*, 1930, bl. 642—646, getiteld „Over matahari en andere mata's". Hij haalde uit H. Kern's beroemde werk *De Fidjitaal* iets aan, en wel de noot bij *ro-i-mata* = traan: „Vgl. Skr. *netrajala*, en synoniemen. Ik haal dit hier aan, omdat men wel eens zulke dichtertelijke woorden, waarin 't Skr. nog rijker is dan 't M. P. voor fabrikaat heeft gehouden. Hoe weinig grond voor zulk een meening bestaat, daarvan kan men zich overtuigen, als men let op de menigte alledaagsche woorden, én in 't M. P. én in andere talen; daartoe behoort in de eerste plaats het wijd verbreide *matahari* met synoniemen voor de zon."

Uit het artikel van Spat stippen wij slechts aan dat H. Kern de gangbare opvatting van *matahari* als: oog van den dag huldigde, en dat Adriani die niet aannam. Deze achtte *mata* een klassificeerend woord; trouwens de maanden (manen) worden in het Maleisch met *mata* geteld. Hij vertaalde *mata* door schijf (zie *Tijdschrift* v. d. T. L. en V. van N.-I. uitg. d. h. Bat. Gen. v. K. en Wet., deel XLII, bl. 486). In het Toba-Bataksch is *mata ni ari*: zon en *mata ni boelan*: maan, dus wederom = schijf. In *matahari* beteekent *mata* niet oog, en *hari* niet: dag. *Mata* is: bron, oorsprong.

Tot zoover C. Spat. En wat is *hari*? Indertijd meende Adriani dat het woord zoude beteekenen: het weêr, speciaal: het mooie, zonnige weêr; dan zoude *mata* bron, oorsprong aanduiden.

De zaak is feitelijk nog niet geheel opgehelderd. Trouwens ze te verklaren is niet het doel dezer kleine verhandeling, die niet meer is dan eene aanvulling, en verbetering van mijne onjuiste vertaling.

Het heeft geen zin de verklaring van *mata* in alle Maleische woordenboeken te vermelden; wij bepalen ons tot R. J. Wilkinson, *Malay-English Dictionary* 1932, sub voce, waar wij in excerpto, lezen: *mata*, eye focus, centre, orifice . . . , num. coeff. for things numbered by orifices such as the rungs of a ladder . . . Also of the cutting edge of a knife or saw . . . source of a river, needle of a compass = the point on which everything turns . . . m. *angin* „eye" of wind, point of compass, enz. enz. een honderdtal samenstellingen met *mata*, en spreekwijzen zooals: *seperti gergadji doea mata* (like a two-edged

saw) = that gets you either way e.a. Bij *matahari* vinden wij: eye of the day, cf. Bat. *mata-niari*, Old Bal. *matanahi*.

Blijkbaar houdt de groote malaïcus Wilkinson vast aan de oude opvatting.

Het laatste woord hierover is echter nog niet gesproken.